

O vině, nápravě a zapomnění

Ideová eroze stranických intelektuálů

PETR HRUBÝ

Devatenáct mladíků či mužů ve středním věku, devatenáct intelektuálů, devatenáct osudů lidí, kteří propadli iluzím komunismu a dočkali se vystřízlivění.

Hradilkův a Třešňákův text o Milanu Kunderovi – a jeho údajném udání Miroslava Dvořáčka policii¹ – opět, aspoň na čas, rozvířil klidnou hladinu a poukázal na nezbytnost už dlouho odkládaného přezkoumání naší zkušenosti s komunismem, jehož slibu zřízení ideálního státu bratrství bez vykořisťování podleho tolik nejen českých a slovenských intelektuálů. Podívejme se v té souvislosti na osudy několika vzdělaných nebo vzdělávajících se Čechů a Slováků, než si připomeneme, co všechno lze z konce let čtyřicátých a celých let padesátých připsat Kunderovi jako možný důvod toho, že se domů vrací jen inkognito, nikdy se za své mladistvé přečiny neomluvil, prohlašuje se za spisovatele francouzského a nezná se ke své české minulosti, kterou v určitém období poznamenal jeho radikální komunismus.

Slovenský spisovatel Ladislav Mňačko (roč. 1919) horlivě pomáhal budovat socialismus se sovětskou

tváří. Ale už v roce 1956 napsal pro časopis *Kultúrny život* kritiku nekulturní politiky režimu, kterou cenzura zabavila. Teprve o sedm let později ji mohl přečíst na sjezdu slovenských spisovatelů v Bratislavě.² Soustavně se pak publicisticky věnoval snaze napravit své hrozné chyby, křivdy a omyly, jak je nazval. Tvrdil, že národ potřebuje spravedlnost a pravdu.³

Mezinárodní šachový mistr Luděk Pachman (roč. 1924) jako pětadvacetiletý člen komunistické strany vychovával dělníky k sovětskému chápání role odborů jako popoháněče k práci. V tomto smyslu také hodně publikoval. Ještě v roce 1966 ho sovětský časopis označil za vzor komunisty.⁴ Za invaze vojsk Varšavské smlouvy roku 1968 však patřil k nejaktivnějším odpůrcům okupantů. Během pražského jara na Hradčanech řekl Josefu Škvoreckému s pláčem, že se choval jako prase, že mnoha lidem ublížil, že byl idiot, ale to ho neomlouvá. Chtěl by nějak pykat za své

Ladislav Mňačko

Foto: ČTK

1 HRADILEK, Adam – TŘEŠŇÁK, Petr: Udání Milana Kundery. *Respekt*, roč. 19, č. 13, 13. října 2008.

2 MŇAČKO, Ladislav: Literatura v boji o pravdu. *Kultúrny život*, roč. 18, č. 18, 4. května 1963, s. 3 a 6.

3 MŇAČKO, Ladislav: Pracovat a nebát sa. *Kultúrny život*, roč. 18, č. 51–52, 21. prosince 1963, s. 3 a rozhovor s Ladislavem Mňačkem: Zavinili jsme to sami. *Text 70*, č. 1, leden 1970.

4 PACHMAN, Luděk: Šachistův šach. *Zitřek*, roč. 2, č. 9, 5. března 1969, s. 1 a 3.

Luděk Pachman (vpravo) během šachového turnaje

Foto: ČTK

viny.⁵ Během let 1969–1972 byl pak za své názory opakovaně vězněn, přičemž se v kriminále nejméně dvakrát pokusil o sebevraždu, protože podle svého přesvědčení už neměl právo žít.⁶

Artur London (roč. 1915) posloužil Sovětskému svazu za španělské občanské války a byl pak poslán do Francie. Několik měsíců předtím, než byl zatčen a mučen při přípravě Slán-

ského procesu, schvaloval trest smrti pro podobně oddaného a obětovaného maďarského stalinistu László Rajka. V často překládané knize *Doznání* pak vypsal své zklamání z režimu. Uznal, že jeho absolutní víra v neomylnost komunistické strany byla dětinský omyl.⁷

Když Rudolfu Margoliovovi (roč. 1913) začátkem padesátých let jeho žena podle svých slov položila otázku, jak

je možné, že tolik Židů bylo mezi zatčenými, nervózně reagoval: *Proboha, ty si myslíš, že komunisti jsou antisemiti?... Měla bys mnohem víc číst!*⁸ Několik týdnů před svým zatčením jí Margolius řekl, že kdyby měl poznat, že je to vše podvod, udělalo by to z něho spolupachatele hrozného zločinu a nemohl by dále žít.⁹

Historik Karel Kaplan (roč. 1928) věrně sloužil straně při kolektivizaci zemědělství a ještě začátkem šedesátých let si toto znásilnění soukromých rolníků pochvaloval. Jako osvědčený aparátčík získal přístup k tajným archivům, užasl nad vedením KSČ jako skupinou zločinců a začal uveřejňovat jeden doklad jejich zločinů za druhým. Napsal, že popřeli to, co mělo být hlavním znakem jejich poslání, totiž humanismus.¹⁰

Profesor Karlovy univerzity Eduard Goldstücker (roč. 1913) zastupoval jako velvyslanec Československo v Izraeli v době, kdy ho komunisté podporovali dovozem zbraní. Když však Stalin změnil strategii a vsadil na Araby a islám, Goldstücker byl roku 1953 zatčen a označen za židovského buržoazního nacionalistu. Po třech letech byl propuštěn z vazby a v roce 1963 pomáhal rehabilitovat pražského židovského spisovatele Franze Kafku. Napsal, že pokud dějiny naší doby něco prokázaly mimo jakoukoliv pochybnost, je to poznání, že bylo osudově chybné myslet si, že nový a vyšší sociální systém lze budovat bez humanismu a spravedlnosti.¹¹

Evžen Löbl (roč. 1907) vstoupil v roce 1934 pod vlivem hospodářské krize do KSČ. Po válce se stal ná-

5 ŠKVORECKÝ, Josef: *Mirákl*. 68 Publishers, Toronto 1972, s. 202–203.

6 PACHMAN, Luděk: *Jak to bylo. Zpráva o činnosti šachového velmistra za období 1924–1972*. 68 Publishers, Toronto 1974, s. 68.

7 LONDON, Artur: *L'aveu. Dans l'engrenage du Procès de Prague*. Gallimard, Paris 1969, s. 178–179 (česky vyšlo jako *Doznání*. Stráž, Vimperk 1969).

8 KOVALY, Heda – KOHAK, Erazim: *The Victors and the Vanquished*. Horizon Press, New York 1973, s. 100. (Pokud není uvedeno jinak, u zahraničních titulů překlad Petr Hrubý.)

9 Tamtéž, s. 101–102.

10 KAPLAN, Karel: Zamyšlení nad politickými procesy. *Nová mysl*, 6. června 1968, s. 765.

11 GOLDSTÜCKER, Eduard: Jak je to s Franzem Kafkou. *Literární noviny*, roč. 12, č. 7, 16. února 1963, s. 4–5.

Artur London (vlevo) a člen ústředního výboru Komunistické strany Francie Raul Calas

Foto: ČTK

městkem ministra zahraničního obchodu. To, že hájil zájmy své země proti přehnaným nárokům Mikojanovým, se mu v roce 1949 stalo osudným. Byl odsouzen, mučen, a když byl v roce 1960 propuštěn a rehabilitován, stal se ředitelem Slovenské státní banky. V Dubčekově roce 1968 vyznal, že byl proti nesmyslnému znárodňování drobných podnikatelů a že pod sovětským vlivem došlo

k absolutně direktivnímu plánování ekonomiky.¹² Už v roce 1965 (Dubček vládl svobodnějšímu Slovensku od r. 1963) napsal, že *vyzbrojeni věčnými pravdami jsme odsoudili každého člověka jiného názoru jako ignoranta nebo nepřítele... Ale člověk, jedinec je víc než společnost. Společnost má sloužit člověku.*¹³ Během své další činnosti, jak v ČSSR, tak později v USA, doporučoval totální odklon od komunistic-

kého hospodářství. Ve své vlivné knize z roku 1967 se ptal, co je zdrojem bohatství moderní ekonomiky, a odpovídal: aplikované přírodní vědy. Účelem ekonomiky je vyrábět pro konzum a konzumenty. Bohatství národa je přímo úměrné intelektuální úrovni výroby a jejího řízení.¹⁴ Po svém odchodu do exilu označil únorový puč za největší tragédii v dějinách naší republiky.¹⁵

Radoslav Selucký (roč. 1930) studoval ekonomii v Leningradu a procestoval Sovětský svaz. V padesátých letech horlivě propagoval sovětský systém hospodaření. Roku 1951 například vychvaloval stavbu kanálu mezi Donem a Volhou jako důkaz, jak svobodní dělníci v socialismu budují s nadšením.¹⁶ Asi věřil jen sovětské propagandě a netušil, že na stavbě pracovali vězni z koncentračních táborů jako otroci a že jich při tom mnoho tisíc zahynulo. Ale v roce 1967 napsal, že je třeba znovu promyslet vše, co se zdálo provždy vyřešené.¹⁷ I když prosazoval ekonomickou reformu, došel k poznání, že nemá šanci, dokud jí nebude předcházet reforma politická.¹⁸

Ota Šik (roč. 1919) vstoupil do strany, když mu bylo třináct. Čtyři roky strávil v Mauthausenu. Překládal Marxův Kapitál. Učil. Až do roku 1956 vášnivě propagoval sovětskou teorii a praxi direktivního řízení ekonomiky. Plán mu byl nejvyšším zákonem socialistické ekonomiky.¹⁹

12 LÖBL, Evžen: Drobné podnikanie a socialistický trh. *Hospodářské noviny*, roč. 12, č. 27, 5. července 1968, s. 1, 6 a 7.

13 LÖBL, Evžen: Večný smád po poznání. *Kultúrny život*, roč. 20, č. 12, 19. března 1965, s. 3 a 8.

14 LÖBL, Evžen: *Úvahy o duševnej práci a bohatstve národa*. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1967, s. 163 a 207-208.

15 Jeho příspěvek k první evropské konferenci SVU v Horgenu u Curychu 26.-28. června 1970 je tu citován z přepisu, s. 78, 79 a 81.

16 VOJTĚCH, Jaroslav - SELUCKÝ, Radoslav: Vodní schodiště. O stavbě průplavu Volha-Don. *Tvorba*, roč. 20, č. 47, 22. listopadu 1951, s. 1122-1123.

17 SELUCKÝ, Radoslav: Podnetné úvahy o duševnej práci a bohatstve národa. *Kultúrny život*, 2. června 1967, roč. 22, č. 22, s. 3.

18 SELUCKÝ, Radoslav: *Economic Reform in Eastern Europe: Political Background and Economic Significance* (přeložil Zdeněk Eliáš). Praeger, New York 1972, s. 20; rovněž KUSIN, Vladimír V. (ed.): *The Czechoslovak Reform Movement 1968. Proceedings of the Seminar Held at the University of Reading on 12-17 July 1971*. International Research Documents, Londýn 1973.

19 ŠIK, Ota: *Prednosti socialistickej hospodárskej sústavy pred kapitalistickou*. Krajská poradňa a študovňa marxizmu-leninizmu, Bratislava 1952.

Ota Šik

Foto: ČTK

Radoslav Selucký

Foto: ČTK

Zuřivě napadal demokratické „buržoazní“ ekonomy jako Josefa Macka, který byl pro socialismus bez třídní nenávisti.²⁰ Ale pak přiznal, že se ocitl na křižovatce: má odejít z KSČ, nebo se pokusit o to, reformovat stranu trpělivou a cílenou prací na dlouhou dobu? Rozhodl se pro druhou cestu, což znamenalo kolaboraci, ale i kritiku.²¹ Napadl například pokusy jugoslávských komunistů opustit centrální plánování.²² Na druhé straně odsoudil domácí *státní kapitalismus*, který nemá co dělat se socialismem, neboť v něm jen zesílilo odcizení továrních dělníků.²³

Roku 1961 se stal ředitelem pražského Ekonomického ústavu. Pokusil se vytvořit nový model národního hospodářství, ale neuspěl proti konzervativním vládnoucím komunistům. V roce 1969 odešel do švýcarského exilu.

Jan Štern (roč. 1924), za únorového puče student, patřil k nejagresivnějším komunistům. Psal ubohé básničky na oslavu velkého Stalina a proti Trumanovi. Horlivě povzbuzoval dělníky, aby pracovali víc a nic za to nechtěli. Nabádal ke zničení všeho *starého* a pochvaloval si, že *budoucí člověk komunismu bude schopen oběti ve*

jménu budoucnosti.²⁴ Vyzýval k tomu, aby každý v sobě nemilosrdně bil své vlastní chyby a třídního nepřítele. Nemilosrdně!²⁵ V článku, v němž nazval Američany kanibaly, si pochvaloval, že pátá kolona reakce v naší zemi utrpěla rozhodnou ránu. *Odhalení Titovy kliky a rozsudek nad Rajkem nám umožnily zničit zločince jednou provždy*.²⁶ Rok 1951 byl rokem sebevražd několika prominentních komunistických umělců. Biebl, Machov a Teige byli mezi nimi. V roce 1953 však strana zakázala časopis *Tvorba*, kde Štern často publikoval, pod záminkou *boje proti slánštině v li-*

20 ŠIK, Ota: Reformismus v politické ekonomii. *Nová mysl*, 1949.

21 ŠIK, Ota: *Der Dritte Weg*. Hoffmann und Campe Verlag, Hamburg 1972, s. 11.

22 ŠIK, Ota: Proti nemarxistickým teoriím „decentralizace“ řízení. *Tvorba*, roč. 24, č. 3, 15. ledna 1959, s. 57–59.

23 Ota Šik on the conflict between capital and wages: the Maudling memorandum: a communist critique. *The Times*, 4. října 1972, s. 14.

24 ŠTERN, Jan: O svobodu v literatuře. *Svobodné noviny*, roč. 4, č. 64, 16. března 1948, s. 5; Co řekli na sjezdu. *Svobodné noviny*, roč. 4, č. 69, 21. března 1948, s. 6.

25 ŠTERN, Jan: Řecké děti. *Tvorba*, roč. 19, 6. července 1949, s. 634.

26 ŠTERN, Jan: Na strážci proti zradě. *Tvorba*, roč. 18, 12. října 1949, s. 965.

teratuře.²⁷ Když mohl zase psát, hájil v roce 1958 své bývalé nadšení proti mladým lidem, kteří tu dobu teď kritizovali. Byl pyšný na to, že nekolaboroval, ale *žil to*.²⁸ Když konečně poznal skutečné dělníky, kteří se stále víc domáhali svých potlačených práv a někteří odboráři je začali podporovat, Štern koncem šedesátých let zcela obrátil a v deníku *Práce* se zastával dělníků a jejich oprávněných nároků.²⁹

Historik Karel Bartošek (roč. 1930) začal jako propagandistický lhář, když roku 1951 uveřejnil knihu *Hanebná role amerických okupantů v západních Čechách v roce 1945*.³⁰ Snažil se odvrátit pozornost občanů od jejich denních zkušeností s krádežemi hodiniek i znásilňování žen sovětskými vojáky. Dva roky nato spolu s Karlem Pichlíkem vynechali z názvu „hanebnou roli“, ale přidali trapné komiksy. Jeden například znázorňoval rozesmátého sověťčika, kterého děti oslavují s květinami, a druhý odporného Američana, jak střílí na zoufalou venkovanku.³¹ Podle autorů se zapřísáhlá nenávist amerických monopolistů k našemu lidu projevovala nejen při založení Československa, ale každý den jeho existence.³² Jindy byli Američané vinní tím, že pomohli založit buržoazní ČSR. Mnohokrát prý Češi byli Američany do krve zbiti, když na otázku „Jsi Čech?“ odpověděli „Ano, jsem Čech.“³³

Poté, co tisíce plzeňských dělníků v roce 1953 protestovaly proti měnové reformě, která je ochudila, oba

Karel Bartošek

Foto: ČTK

spoluautoři přišli s dalším ošklivým pamfletem, v němž označili „pravíkové sociální demokraty“ za „sociální fašisty“. Vpadli prý dělníkům do zad.³⁴

Další Bartoškův spis, *Pražské povstání 1945*, i když podobně zaujatý,

přece jen dosáhl vyšší historické kvality, a dokonce šel proti stávající stranické linii. Obhajoval roli odsuzovaného Josefa Smrkovského a chválil český smysl pro demokracii jako krásný znak národního charakteru.³⁵ Dokonce přiznal, že v jeho popisu cho-

27 K diskusi o článku „Nové vítězství Nezvalovy poesie“ *Literární noviny*, roč. 2, č. 4, 24. ledna 1953, s. 7; a Spisovatelé a noví lidé naší pětiletky. *Literární noviny*, roč. 2, č. 5, 31. ledna 1953, s. 4.

28 ŠTERN, Jan: Generace nebo „generace“? *Květen*, roč. 3, č. 9, květen 1958, s. 1–2.

29 ŠTERN, Jan: Pruty Svatoplukovy. *Práce*, roč. 25, č. 3, 4. ledna 1969, s. 4; ŠTERN, Jan: Rady se radí. *Práce*, roč. 25, č. 7, 9. ledna 1969, s. 1 a 3.

30 Svoboda, Praha 1951.

31 BARTOŠEK, Karel – PICHLÍK, Karel: *Američané v západních Čechách*. Mladá fronta, Praha 1953, s. 2.

32 Tamtéž, s. 17.

33 Tamtéž, s. 131 a 133.

34 BARTOŠEK, Karel – PICHLÍK, Karel: *Z dějin dělnického hnutí na Plzeňsku. O úloze pravicových sociálních demokratů*. Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1954, s. 113 a 115.

35 BARTOŠEK, Karel: *Pražské povstání 1945*. Naše vojsko, Praha 1960, s. 246.

vání Američanů koncem války došlo k omylům a nepřesnostem.³⁶

Následně pak Bartošek oslavoval Pražské povstání a posléze i Slovenské národní povstání 1944, které bylo víc odsuzováno než slaveno. Zdůraznil *společnou českou a slovenskou revoluční tradici*.³⁷ Ale v květnovém čísle časopisu *Plamen* se svěřil: *Víme, kde je nepravda, ale ne, kde je pravda*. V roce 1967 psal nejen o sobě, ale všeobecně: *V padesátých letech dějepisci hájili a „dokumentovali“ teze vymyšlené politickým vedením toho dne*.³⁸ Roku 1968 volal po nové revoluci³⁹ a povzbuzoval dělníky, aby zakládali dělnické rady.⁴⁰ Po invazi toužil jako vyznavač Nové levice po anti-byrokratické revoluci.⁴¹

Josef Macek (roč. 1922) se stal oficiálním dějepiscem režimu. Specializoval se na vykládání komunistů jako pokračovatelů Jana Husa a husitů.⁴² Udělal velkou kariéru, účastnil se s touto propagandou mírových kongresů apod. Shromáždil mnohé oficiální, dobře placené funkce.

Jiní dějepisci byli mnohem pravdivější a smělejší. Postupně ho ovlivnili natolik, že umožnil, aby byla vydána *Černá kniha*, dokument o invazi. Jeho přítel Ivan Pfafl dosvědčil, že Macek v posledních letech prošel mučivou, ale očišťující a upřímnou vnitřní regenerací.⁴³

Filozof Arnošt Kolman (roč. 1892) byl za první světové války zajat v Rus-

Arnošt Kolman

Foto: ČTK

ku. Bojoval v Rudé armádě. V rámci ilegálního poslání v Německu se stal členem ústředního výboru Komunistické strany Německa. V Kominterně měl význačné postavení. Znal se s V. I. Leninem a jeho ženou. V roce 1945 byl tento skutečný internacionalista poslán do ČSR. Na Karlově univerzitě učil filozofii a do roku 1948 uveřejnil mnoho propagandistických brožur. Únorový puč pro něho dosvěd-

čil nezničitelnou moc dělnické třídy a Kolman deklaroval, že *věda má být spojená s politikou*.⁴⁴ Znelíbil se však pražskému vedení KSČ a byl poslán zpět do Moskvy, kde strávil v Lubljanice bez soudu tři a půl roku ve vězení na samotce. Když byla konečně vyslyšena jeho sedmnáctá žádost o udělení víza do Švédska, kde žila jeho dcera s vnoučaty, poslal Brežněvovi dlouhý dopis: *Vystupuji z Komunistické strany. Je mi 84 let, byl jsem členem 58 roků. [...] Rok 1968 pro mě znamenal skutečný obrat. [...] Když vaše tanky a vaše armády [...] obrátily Československo v kolonii, ztratil jsem iluze o vašem režimu. [...] V Sovětském svazu neexistují základní demokratická práva. [...] Zásadní lidská práva jsou surově pošlapávána. [...] Kdybych zůstal členem sovětské komunistické strany, znamenalo by to zradu na ideálech sociální spravedlnosti, humanismu a vytvoření nové a lidštější společnosti*.⁴⁵

Proslulý filozof Karel Kosík (roč. 1926) nezačal svou kariéru nikterak filozoficky. Ve svých 23 letech napsal, že historie potvrdila Leninovu myšlenku o proletariátu jako vůdci buržoazně demokratické revoluce.⁴⁶ Téměř rok poté sdělil, že husitská revoluce je dnes v rukou dělnické třídy.⁴⁷ A rok nato usoudil, že všechny lidové demokracie musí následovat Stalinova vedení v boji za pokrok a mír a že zákon o zostřeném třídním boji je pro ně absolutně závazný.⁴⁸ Přidal se k ob-

36 Tamtéž, s. 233.

37 BARTOŠEK, Karel v *Pravdě*, roč. 41, č. 68, 4. května 1960.

38 BARTOŠEK, Karel: Czechoslovakia: The State of Historiography. *Journal of Contemporary History*, č. 2, leden 1967, s. 151.

39 BARTOŠEK, Karel: Od reformu k revoluci. *Plamen*, roč. 10, č. 2, 1968, s. 65.

40 BARTOŠEK, Karel: Otevřený dopis dělníkům. *Reportér*, roč. 3, č. 19, 8.–15. května 1968, s. 4–5.

41 BARTOŠEK, Karel: Naše nynější krize a revoluce. *Svědectví*, X/38, 1970, s. 237–238.

42 MACEK, Josef: *O husitském revolučním hnutí*. Rovnost, Praha 1952; Buďme husitsky a gottwaldovsky pevní a stateční. *Rudé právo*, roč. 33, č. 82, 23. března 1953, s. 2n.

43 PFAFF, Ivan: Mýtus a realita v proměnách Husova obrazu. *Zpravodaj Čechov a Slovakov vo Švajcarsku*, roč. 3, č. 8, červenec 1970, s. 10.

44 PFAFF, Ivan: Očista na vysokých školách. *Svobodné noviny*, roč. 4, č. 49, 27. února 1948, s. 2.

45 RONAY, Gabriel: Lenin's old comrade hands in his party card. *The Times*, 6. října 1976, s. 1 a 8.

46 KOSÍK, Karel: Buržoazně demokratická revoluce. *Tvorba*, roč. 18, č. 45, 9. listopadu 1949, čtvrtá strana obálky.

47 KOSÍK, Karel: Také německý lid má svou revoluční tradici. *Tvorba*, roč. 19, č. 34, 23. srpna 1950, s. 810–811.

48 KOSÍK, Karel: Sovětský svaz – bašta marxismu-leninismu. *Tvorba*, roč. 20, č. 47, 22. listopadu 1951, s. 1116–1118.

divovatelům Slánského procesu, když si pochvaloval, že *jen kosmopolitní banditi a diverzanti typu Slánského, Švermové, Šlinga a spol., které lid vyvrhl ze svého středu, se odváží sáhnout na naše spojenectví se Sovětským svazem [...] Vede nás velký žák Stalinův a největší muž našeho národa, drahý Klement Gottwald.*⁴⁹ Svůj doktorát obdržel v roce 1952 za pochybnou práci *Lidová demokracie jako forma diktatury proletariátu*. Napadl i T. G. Masaryka: byl prý vždycky jen *parazitický oportunist*.⁵⁰

K všeobecnému překvapení se však tento nedůstojný kecal po více než deseti letech vyvinul v opravdu originálního filozofa, jehož knihy byly překládány do světových jazyků. Ve své knize *Dialektika konkrétního*⁵¹ chytře útočil na hlavní základy režimní ideologie a politiky. Došel k názoru, že žít pro budoucnost (jak bylo přijímáno v komunistické ideologii) znamená nežít v přítomnosti a popřít sám život. Protože člověk neguje, co je, ztrácí autenticitu. Poezie není nižšího řádu než ekonomie. Člověk ji vytváří stejně jako ekonomii. Je to manifestace sociálně duchovní tvorby člověka. Člověk je skutečný subjekt, realizuje svou nekončící humanizaci.⁵² Kosík byl tehdy inspirován nedávným uveřejněním Marxových *Grundrisse*, jež popřely úzce ekonomický výklad Marxe a umožnily návrat k jeho základní humanistické inspiraci.

Pro konferenci o Kafkovi v Liblicích (1963) připravil úvahu o Haškovi a Kafkovi. Podle něho Švejk předsta-

voval člověka, s nímž se jednalo jako s objektem. Ale Švejkem nešlo manipulovat, byl nepředvídatelný. Člověk je víc než věc. Kafka zobrazil svět byrokratických mašin. Člověk je však víc než systém. Dva autoři ukázali dvě různé vize světa: jednu pozitivní, druhou negativní míru humanismu.⁵³

V červnu 1967 se Karel Kosík zúčastnil IV. sjezdu československých spisovatelů. Citoval tu Husův dopis z vězení z 1. června 1415, v němž se Hus svěřuje, že je nabádán, aby přiznal, že Koncil má pravdu, i když tvrdí, že máte jen jedno oko, a vy víte, že máte dvě. Hus odmítl, protože by mu svědomí nedovolilo říkat lež. Kosík zdůraznil na tomto příkladu, že rozum a svědomí tvoří jednotu a v této jednotě jsou základem lidské existence. Člověk bez rozumu a svědomí je skutečný nihilista.⁵⁴

Ivan Sviták (roč. 1925) začal jako ideologický bijec. Soustředil se hlavně na boj proti náboženství. V roce 1964 se však stal terčem útoku, protože v zabavené studii o téměř padesáti stránkách uvedl, že filozof by neměl být domácím sluhou, který jen jako cvičený šašek učí o duchu a hloubce vědy, kde zírá jen propast bezduchovosti.⁵⁵ Byl vyhozen z komunistické strany a z univerzity. Za pražského jara s citáty z Husa a Marxe dovedl, že pravda je nejlepší ze všech taktik, protože vylučuje taktizování.⁵⁶ Po dvaceti letech stranických lží se nyní stále vracel k zásadní důležitosti pravdy a svobody; v jeho *Deseti příkázáních pro dospělého intelektuála* jsou i tato dvě: 1. Mluv pravdu bez tak-

Karel Kosík

Foto: ČTK

tického uvažování, 2. Zasvěť se boji o lidskou svobodu jako nejvyšší hodnotu lidstva.⁵⁷

Jiří Pelikán (roč. 1923) se do veřejného života uvedl jako předseda Svazu univerzitních studentů v Praze. V čele „akčního výboru“ měl značný podíl na vyloučení tisíců studentů a stovek profesorů z vysokých škol. Tehdy v rozhovoru s Ivanem Svitákem řekl, že když se kácí les, lítají třísky.⁵⁸ Přidal se k útokům Ladislava Štolla na básníka Františka Halase a odsoudil jeho údajnou křečovitost, apokalyptický strach, nedostatek víry a pocit osudu, což je příznačné pro zmírající třídu odsouzenou ke zniče-

49 KOSÍK, Karel: Stalin nás učí lásce k vlasti a nenávisti k jejím nepřátelům. *Tvorba*, roč. 20, č. 51, 22. prosince 1951, s. 1211–1212.

50 KOSÍK, Karel: O sociálních kořenech a filosofické podstatě masarykismu. *Filosofický časopis*, roč. 2, č. 3, 1954, s. 196–215.

51 KOSÍK, Karel: *Dialektika konkrétního. Studie o problematice člověka*. Nakladatelství ČSAV, Praha 1963.

52 Tamtéž, s. 412, 52, 58, 60, 66, 82 a 95.

53 KOSÍK, Karel: Hašek a Kafka. *Telos* (přeložil Karel Kovanda), č. 23, 1975, s. 84–88.

54 KOSÍK, Karel: Rozum a svědomí. *Literární listy*, roč. 17, č. 1, 1. března 1968, s. 1.

55 Poslání a stav kulturních časopisů. *Rudé právo*, roč. 44, č. 93, 3. dubna 1964, s. 3–4.

56 SVITÁK, Ivan: *The Czechoslovak Experiment 1968–1969*. Columbia University Press, New York 1971, s. 8.

57 Tamtéž, s. 112–113.

58 PELIKÁN, Jiří: *S'ils me tuent...* Bernard Grassset, Paříž 1975, s. 67.

Jiří Pelikán

Foto: ČTK

ní.⁵⁹ V roce 1953 se stal generálním tajemníkem Mezinárodního svazu studentstva a šířil komunistickou propagandu po světě. Po Chruščovově útoku na Stalina v roce 1956 se KSC zvolna rozhodovala nastavit mírnější kurz. Pelikán byl proto v roce 1963 postaven do čela televize. Osvědčil se v mírném uvolnění kulturní sféry.

Když se však v červenci 1968 dověděl od účastníků setkání s vůdci KSSS

v Čierné nad Tisou podrobnosti o tamním jednání, uvědomil si tu neuvěřitelně nízkou úroveň lidí, kteří v životě nepřečetli jedinou knihu od Marxe a Lenina, a přesto na nich záležel osud světa; už nemohl spát.⁶⁰ Připravil náhradní televizní studia pro případ invaze a během ní se horlivě účastnil odboje. Na sovětský nátlak musel být z vedení Československé televize odstraněn. V italském exilu

potom psal mj. o utajeném XIV. sjezdu KSC ve vysočanské továrně⁶¹ a zveřejnil tajnou stranickou studii o procesech padesátých let.⁶² Léta pak v Itálii vydával a posílal do své vlasti důležité *Listy*, do nichž přispívali disidenti z domova i z exilu.

Pavel Kohout (roč. 1928) se rozhodl stát básníkem. V jeho srdci a peru vždy bude zbraň, ochotná kdykoliv střítet.⁶³ A tak hodně střítel a spolupracoval i s StB. Když zemřeli Stalin i Gottwald, byl v pokušení za vojenského cvičení spáchat sebevraždu tím, že by granát podržel v ruce o tři vteřiny déle. Ale pro veřejnost napsal do *Rudého práva* jednu ze svých pitomoučkových básniček o tom, jak domorodci na bubnech a chudí světa si posílají telegramy, že Stalin byl světlem v jejich noci. Co se z nich stane, když umřelo? Utěšoval je, že v jejich hrudi vytvoří úžasné světlo.⁶⁴ Když roku 1956 komunističtí básníci Jaroslav Seifert a František Hrubín slíbili, že už nebudou lhát, ptal se sám sebe: Kdy a kde jsem lhal? Opravdu jsme znali tak hrůzně málo? Odmítl jim uvěřit, protože urazili jeho „idiotickou nevinou“.⁶⁵ Zdramatizoval *Dobrého vojáka Švejka*, protože ukazuje boj bezbranného občana proti pitomcům.⁶⁶ Roku 1964 se přiznal, že časy, které považoval za nejšťastnější ve svém životě, byly pro hodně lidí nejkrutější a pro mnohé poslední.⁶⁷ Za pražského jara se Kohout plně věnoval procesu očisty své strany, spal jen tři hodiny denně, dělal politiku „na vlastní pěst“ a napsal, že měl pocit, že to někomu byl dlužen.⁶⁸ Pomohl

59 PELIKÁN, Jiří: Příklad zásadové kritiky. *Tvorba*, roč. 19, č. 25, 21. června 1950, s. 603–605.

60 PELIKÁN, Jiří: *S'ls me tuent...*, s. 119.

61 PELIKÁN, Jiří: *Panzer überrollen den Parteitag. Protokoll und Dokumente des 14. Parteitages der KPC am 22. August 1968*. Europa, Vídeň 1969.

62 PELIKÁN, Jiří: *The Czechoslovak Political Trials*. MacDonald, Londýn 1971.

63 KOHOUT, Pavel: *Aus dem Tagebuch eines Konter-Revolutionars*, Luzern, Verlag C. J. Bucher, 1969, s. 80.

64 KOHOUT, Pavel: Slovo k bratrům v těžkých dnech, *Rudé právo*, roč. 33, č. 69, 10. března 1953, s. 5.

65 KOHOUT, Pavel: *The Diary of the Counter-Revolutionary*, s. 176.

66 ROUBÍČEK, Zdeněk: Pavel Kohout o své drammatizaci Švejka. *Mladá fronta*, roč. 19, č. 293, 9. prosince 1963, s. 5.

67 KOHOUT, Pavel: Čím jsem byl... *Literární noviny*, roč. 13, č. 12, 21. března 1964, s. 3.

68 KOHOUT, Pavel: *The Diary of the Counter-Revolutionary*, s. 73.

Pavel Kohout

Foto: ČTK

Ludvík Vaculík

Foto: ČTK

vdově po Slánském uveřejnit její paměti, ačkoliv v roce 1952 oslavil Slánského popravu.⁶⁹ V červenci 1968 napsal manifest, který podepsaly statisíce lidí, aby vůdci KSČ v Čierné nad Tisou proti Sovětům hájili národní zájmy.⁷⁰ V rozhovoru s Jiřím Pelikánem v Římě řekl: Byli jsme šarlatáni, kteří se vydávali za chirurgy.⁷¹

Ludvík Vaculík (roč. 1926) vstoupil do KSČ ve dvaceti letech. Pro svou svéráznost míval potíže se stranicovou linkou. V roce 1956 měli lidé hlavu plnou otázek o odsouzení Stalina, ale tisk na ně neodpovídal. Vaculík na nástěnku před závodní jídelnou umístil svůj příspěvek; na jedné stra-

ně byl nadpis NAČ SE LIDÉ PTAJÍ a na druhé O ČEM SE PÍŠE. Byl tam takový nával, že nešlo projít. Vlevo třeba: Kdo zavinil procesy? Vpravo jako odpověď: Hnutí závazku v těžbě uhlí roste. Vlevo: Jak to bylo se Slánským? Vpravo jako odpověď: Ministr Čepička přijal delegaci. A to vpravo bylo doplněno výstřižky z příslušného tisku. Po obědě nástěnka zmizela.⁷²

Od roku 1959 měl Vaculík na starosti populární rozhlasový pořad Mikrofon mladých. Snažil se, aby diskutující mluvili bez obvyklých frází. Jeho první román vyšel v roce 1963. Zúročil v něm zkušenosti učitele učňů. Učňovský vychovatel Lysák je nadšen

četbou Stalinova spisu *Dialektický materialismus*. Kolik myšlení sám vyplýval – a tady je všechno! zvolá, aby o kousek dál konstatoval, že stát se komunistou je pro člověka úkol na celý život.⁷³ Po puči Lysák začne mít problémy: Často jsem se dostával do sporu s lidmi z praxe, kteří pouňorový vývoj nechápali nebo odmítali. Argumentoval jsem tím, co napsal Marx, prohlásil Stalin a řekl Gottwald. Přebili mě obyčejně tím, co udělal soudruh Vavřda.⁷⁴

Od roku 1965 až do roku 1969 byl Vaculík redaktorem *Literárních novin*, přejmenovaných nejprve na *Literární listy* a pak *Listy*. V projevu na sjezdu spisovatelů v roce 1967 Vaculík řekl: *Socialistická revoluce u nás se zdařila – a problém moci trvá dál. Ačkoliv jsme „chytili býka za rohy“ a držíme ho, někdo nás pořád zatím kope do zadku a nepřestává... V podstatě hrstka lidí chce rozhodovat o bytí či nebytí všeho, o tom, co má být děláno, myšleno, cítěno.*⁷⁵ V roce 1968 napsal manifest *Dva tisíce slov*, v němž vyzýval k občanské iniciativě: *Žádejme odchod lidí, kteří zneužili své moci, poškodili veřejný majetek, jednali nečestně a krutě... Ustavujme výbory na obranu svobody slova.*⁷⁶ Okupanti se odvolávali na jeho manifest, jak poznamenal francouzský komunist: *Tři tanky a tři sta vojáků bylo odpovědí na každé slovo.*⁷⁷

Osmnáct uvedených intelektuálů různého věku a odbornosti se živě podílelo na prolnahé režimní propagandě v padesátých letech. Dříve nebo později však, s jedinou výjimkou dějepisce Josefa Macka, uznali své omyly a viny, omluvili se za ně

69 Rozhovor Jozefy a Marty SLÁNSKÉ. *Borba*, 12. května 1968.

70 SMRKOVSÝ, Josef: The Story of the Czechoslovak Invasion of 1968, As Told by an Insider. *Australian Left Review*. Red Pen Publications, Sydney 1976, s. 20.

71 KOHOUT, Pavel: *The Diary of the Counter-Revolutionary*, s. 46.

72 KLÁNSKÝ, Mojmir: Jak jsem učil Vaculíka psát. *Československý fejeton 1976–7*, Praha, strojopis, s. 249–250.

73 VACULÍK, Ludvík: *Rušný dům*. Československý spisovatel, Praha 1963, s. 202–203.

74 Tamtéž, s. 13–14.

75 Vaculíkova řeč byla poprvé uveřejněna ve *Svědectví*, VII/32, podzim 1967, s. 519 a 527.

76 VACULÍK, Ludvík: *Dva tisíce slov*. *Literární listy*, roč. 17, č. 18, 27. června 1968, s. 1 a 3.

77 DIX, Pierre in *Les Lettres Françaises*, 5.–11. května 1971, s. 3–4.

a snažili se je napravit k dobru celé společnosti.

Milan Kundera (roč. 1929) zvolil jinou dráhu. Jeho hrdost mu nedovolila uznat vlastní chyby a omluvit se za ně. Dal přednost psaní románů, po celém světě velmi oblíbených, a výborně promyšlených a formulovaných esejů. Hlavně se kryl Hegelovým novým bohem, dějinami (Kunderou často psanými s velkým D), které si tropí žerty i z nejlepších úmyslů historických postav. Poskytovalo to vítaně alibi jeho komunistické minulosti, o které po svém odchodu do Francie roku 1975 už nechtěl ani slyšet. Přesto však lze nalézt v jeho rozsáhlém díle mnohé, co nasvědčuje tomu, že v jeho nitru (svědomí, renomé) zůstalo mnoho nedořešených problémů.

Koncem čtyřicátých let přešel z Brna do Prahy na vysokou školu. Vstoupil do KSČ, ale někdy s tím měl problémy pro své svérázné chování. Proto se opětovně snažil zasloužit si členství a možnost studovat, a pak i učit.

V roce 1949 přeložil Majakovského *Odpověď imperialistům*.⁷⁸ Jeho první sbírka veršů, *Člověk zahrada širá*,⁷⁹ byla kritizována, protože vedle básní v režimním duchu obsahovala i básně milostné bez povinných odkazů na plnění norem. Roku 1954 vydal větší epicko-lyrickou báseň, věnovanou oslavovanému pseudohrdinovi Juliu Fučíkovi. Jsou tam i verše trapné svou plytkostí, jako třeba *Kam kráčel, tam s ním po cestách/ šel vítr a ten vítr táh/ za sebou dlouhou vlečku jara./ Čpěla z ní tráva, tramvaj hrála/ a ptáci pískali z té vlečky./ Otec jasmín do ní poslal/ vonět všechny jasmíněčky*.⁸⁰

Milan Kundera

Foto: ČTK

Jsou tam však i verše podivné svou dvojakostí, jako třeba když nacista Böhm říká Fučíkovi za procházky na Petříně: *Podivní jste, vy komunisté.../ Za štěstí lidí budoucích/ svůj vlastní život dáte./ Za štěstí, které možná zbloudí/ a cestu k lidem nikdy nenajde./ Ach, za co to jen život prodáváte.../ Vy kupci přeludů!/ Vy bláhovi!*⁸¹ Fučík, který o tajném odboji gestapu leccos vyzradil, mu odpoví heroicky: *Slovo ze mne nikdo nevyvrve./ A hrozíte-li smrti, hrozte si! Strělejte do nás, a my přece/ budeme žít v stromech, v řece,/ do trnu růže utečem se... ostatným drátem omotejte/ z obzoru k obzoru zemi, až poznáte, že v celém světě/ jste vlastním drátem obklíčen.*⁸² Nevěděl Kundera, že tím drátem zemi obklíčili teprve komunisté?

V roce 1957 vyšla Kunderova sbírka básní nazvaná *Monology*. *Rudé právo* se zlobilo, že ze všech lásek tam chybí „láska sociálního obsahu“ (tedy ke straně).⁸³ Ještě víc však byrokraty vzrušila báseň nazvaná *Past: ...Píchačka, šatna, pult a spisy,/ polévka, schůze, marná pře/ a zase nazpět: pult a spisy/ a večer tmou se uzavře./ Pak běží zase dolů k vratům, z úřadu pryč a dál./ Jak by mu kdosi pátil patu./ Jak před čímsi by utíkal./ Tak s potem na čele se žene/ do svého bytu v sueterěnu./ Tam ve své ženě zapomene/ na život, na svět - na svou ženu.*⁸⁴ Do prvního vydání cenzor nepustil báseň *Monolog* o velikém spánku, protože líčila pocity ženy, které zatklí a odsoudili manžela:

A vše to samá lež je jen./ Proč - nikdo z nás se nedoví./ Z života lidí vytržen/

78 MAJAKOVSKIJ, Vladimír: *Odpověď imperialistům*. *Tvorba*, roč. 18, č. 17, 27. dubna 1949, s. 388.

79 KUNDERA, Milan: *Člověk zahrada širá*. Československý spisovatel, Praha 1953.

80 KUNDERA, Milan: *Poslední máj*. In: *Básnický almanach*. Československý spisovatel, Praha 1954, s. 248.

81 Tamtéž, s. 26–27.

82 Tamtéž, s. 32–33.

83 PETRMICHL, Jan: *O dnešní lásku jde*. *Rudé právo*, roč. 37, č. 225, 14. srpna 1957, s. 3.

84 KUNDERA, Milan: *Monology*. Československý spisovatel, Praha 1964 (2. vydání), s. 51–53.

*jak píрко jsi a jsi jak píрко/ lehký pro jejich svědomí.../ Ta země, viď, je zlá a vzteklá.../ tvůj starý o svobodě sen.*⁸⁵ Kundera zřejmě ztratil iluze a v básních se snažil vyjádřit jiné postoje, než byly ty režimní.

Přesto v boji na dvě strany – proti zločinům KSČ a ve snaze obhájit své členství – roku 1960 vydal svou první knihu esejů *Umění románu. Cesta Vladislava Vančury za velkou epikou*. Vyzdvihl v ní už dávno překonanou iluzi Jaroslava Seiferta a Vladislava Vančury z roku 1921: Nová, nová je hvězda komunismu. Jeho pospolitá práce buduje nový sloh a mimo ni není modernosti.⁸⁶ Bolševický puč v Rusku v listopadu 1917 označil za *kolébku nové epochy lidské historie*. Pro Kunderu Nezvalova a Vančurova generace svou vírou v komunismus byla *generace renesanční... Byli to romantičtí přípravníci doby, jež nastane. Přípravníci velkého sbratření, velké volnosti, velké radosti*.⁸⁷ To napsal čtyři roky po krutém potlačení maďarské národní revoluce, kdy statisíce Maďarů přešly hranici pokořené země, aby se přidaly k milionům uprchlíků před komunismem, a osm let po stalinistických vraždách vedoucích českých a slovenských komunistů! Petr A. Bílek soudí, že Kundera napsal *Umění románu*, aby získal pozici na FAMU.⁸⁸

Ve svém nejlepším románu *Žert* (poprvé vyšel v r. 1967) vysvětluje Kundera, že v době vyhazování tisíců demokratických studentů a stovek profesorů z vysokých škol se cítil být za volantem dějin a že byl uhranut dějinami: *Tehdy jsme totiž skutečně rozhodovali o osudech lidí a věcí*. Uvedl tam

Milan Kundera přebírá 7. 5. 1963 Státní cenu Klementa Gottwalda

Foto: ČTK

také své životní přesvědčení, že všechny lidské věci jsou dvojznačné.⁸⁹

V červnu 1967 na sjezdu spisovatelů prohlásil: *Spisovatelé čeští mají odpovědnost za samo bytí svého národa... Proto každý, kdo svou bigotností, vandalismem, nekulturností, nesvobodoumyslností podrazí nohy nastavšimu kulturnímu vývoji, podrazí nohy samému bytí tohoto národa*.⁹⁰ Za mnohé ze své veřejné činnosti v šedesátých letech se Kundera nemusí stydět a mohl by na to být právem hrdý.

Druhý Kunderův román, dokončený v roce 1969, *Život je jinde*, je mým nejautobiografičtějším z jeho románové tvorby. Vytvořil v něm postavu nezralého a nenadaného (podle Kun-

dery dobrého) básníka Jaromila, který udá bratra své přítelkyně policii. Helena Kosková usoudila, že *poezie a revoluce se stává kompenzací jeho vlastních pubertálních komplexů a zdrojem pocitu důležitosti a dospělosti*.⁹¹ V románu se objeví hodně z Kunderových často opakovaných komplexů: *Bezhlaví muži touží po torzech bezhlavých žen, muži bijí své milenky, Jaromil si s chutí představuje, že by mohl při souloži uskrtit svou partnerku, myšlenky na pomstu jsou svůdné a omamující jako alkohol, krutost je krásná*.⁹²

Třetí Kunderův román, *Valčík na rozloučenou*, psaný v době, kdy autor nesměl pro svůj odpor k invazi pub-

85 Tamtéž, s. 89–95.

86 KUNDERA, Milan: *Umění románu*. Československý spisovatel, Praha 1961 (2. vydání), s. 70.

87 Tamtéž, s. 89–95.

88 BÍLEK, Petr A.: Kunderovské anglofonní reflexe. In: SALMON, Christian: *Interview s Milanem Kunderou* (přeložil Petr Mikeš). Votobia, Olomouc 1996, s. 88–90 a 92.

89 KUNDERA, Milan: *Žert*. Československý spisovatel, Praha 1969 (3. vydání), s. 70.

90 *Svědectví*, VIII/32, podzim 1967, s. 490–497.

91 KOSKOVÁ, Helena: *Hledání ztracené generace*. 68 Publishers, Toronto 1987, s. 163.

92 Cituje HRUBÝ, Petr: *Osudné iluze: Čeští spisovatelé a komunismus 1917–1987*. Ježek, Rychnov nad Kněžnou 2000, s. 209.

likovat, mohl vyjít až v roce 1979 v Kanadě. Můžeme v něm najít zarážející projevy cynismu a nihilismu. Jeho intelektuál Jakub, než odjede za hranice, například vyznává: *Není na světě člověk, který by nebyl s to s poměrně lehkou myslí poslat svého bližního na smrt... Ti, co se stali oběťmi, nebyli o nic lepší než ti, kteří je obětovali. Jejich role si umím představit zaměněné... Jakub věděl, že kdyby každý člověk měl možnost vraždit tajně a na dálku, lidstvo by v několika minutách vymřelo.*⁹³ (Opravdu? Třeba Milada Horáková nebo Josef Palivec?) Projev se dualita duše a těla běžná u postav Kunderových románů: *Jeho duše byla daleko od jeho těla... Nedával svou duši ženám... Ženy se... stávaly příjemně cizí jeho duši a příjemně žádoucí jeho tělu.*⁹⁴

Román *Kniha smíchu a zapomnění* napsal Kundera už ve Francii, ještě česky. Zasloužil se o to, aby západní čtenáři lépe chápali některé problémy země zotročené komunismem. Pochvalovali si to třeba Philip Roth a John Updike, jemuž však především „sexuální popisy“ připadaly „trapné“.⁹⁵

Další Kunderův román *Nesnesitelná lehkost bytí*, oslavovaný ve světě a zfilmovaný, vyvolal doma řadu kritik. Milana Jungmanna se ovšem muselo dotknout, že si Kunderův hrdina dělal legraci z jeho kolegů v *Literárkách*, neboť prý mluvili hlasitě, vědouce, že jsou odposlouchávání Státní bezpečnosti, aby je aspoň někdo slyšel a mohli se cítit důležití. Václav Havel se právem mohl cítit uražen,

když „Tomáš“ odmítl podepsat jeho první petici ve prospěch politických vězňů, neboť prý se jen snaží přitáhnout na sebe pozornost a parazitují na utrpení vězňů.⁹⁶

Novou verzí esejí s názvem *Umění románu* Kundera napsal a vydal už francouzsky roku 1986. Anglicky vyšla roku 1990. V jednom rozhovoru uvedl, že chtěl zachovat název první české verze, ta však byla „nezralá“ a nikdy už nebude vydána.⁹⁷ Je to mistrná studie vývoje moderního románu, ale opět se tam vedle značného pesimismu nad zánikem individualismu objevují Kunderova oblíbená témata, i když tentokrát nemluví jeho románové postavy, ale sám autor: život je past, všechno je relativní, historie je nestvůra, již nelze uniknout; oplzlost zvyšuje radost ze sexu, i když oplzlost s cizinkou s cizím přízvukem je jen komická; kalvínské oddělení duše od těla je zřejmé z jeho definice vulgárnosti: „Ponižující podřizení duše vládě toho tam dole.“⁹⁸

Třetí svazek Kunderových úvah vyšel francouzsky roku 1993 a o dva roky později anglicky pod názvem *Testaments Betrayed: An Essay in Nine Parts*.⁹⁹ Zvláštní pozornost autor věnoval zasvěceným rozborům Kafkova díla, ale i hudebním skladatelům, zvláště Bachovi, Beethovenovi, Stravinskému a Janáčkovvi. V rozboru Kunderových problémů s mlhou českou, totiž komunistickou minulostí zaujme jeho Janáček. Ale už předtím Kafkův tragický hrdina v knize marně bojuje za svou

ztracenou důstojnost, protože se chová, jako by byl vinen.¹⁰⁰ Tolstoj ve svém románu *Vojna a mír* poslouží k otázce, má-li Bezuchov být viněn proto, že byl obdivovatelem Napoleona, když už jím není.¹⁰¹ Čili: je Kundera vinen spoluprací s KSČ, když už ji nemá rád? Nakonec bojoval proti ní, ale jednou ho napadla ošklivá myšlenka: co když jejich rebelie byla jen přípravou na nový soud dějin?¹⁰²

Konečně v osmé části Kunderova knižního eseje je Janáčkova skladba *V mlhách* záminkou k této úvaze: *Člověk se ubírá v mlze. Když se však dívá zpět, soudě lidi v minulosti, mlhu nevidí... Kdo je víc slepý? Majakovský, který, když psal svou báseň na Lenina, nevěděl, kam leninismus povede? Nebo my, soudíce ho desítky let později, nevidíme mlhu, jež ho obklopovala?*¹⁰³ Statisíce Rusů však ani tehdy tu mlhu neviděly, když je ČEKA trýznila a vraždila nebo když se snažily uprchnout z Leninovy brutální diktatury. Ta mlha tehdy byla jen v hlavě Majakovského, jako o čtyřicet let později v hlavě Kunderově, když básnický posluhoval podobnému režimu.

Zatím poslední svůj román, *L'ignorance* (Nevědomost), Kundera uveřejnil nejprve ve španělském překladu a nato v italském, protože se asi zlobil na francouzské kritiky, kterým se jeho román *L'identité* z roku 1999 líbil méně než jeho romány psané „emigrantem“, než se stal „francouzským“ spisovatelem. Nás v této knize zaujme zkušenost Ireny, která

93 KUNDERA, Milan: *Valčík na rozloučenou*. 68 Publishers, Toronto 1979, s. 78–80 a 196.

94 Tamtéž, s. 165–167.

95 *The New York Times Book Review*, 30. listopadu 1980, s. 7.

96 HAVEL, Václav: *Disturbing the Peace. A Conversation with Karel Hvizdala* (přeložil Paul Wilson). Vintage Books, New York 1991, s. 173 (česky vyšlo jako *Dálkový výslech*, Melantrich, Praha 1989).

97 OPPENHEIM, Lois: An Interview with Milan Kundera. *The Review of Contemporary Fiction*, ročník 9, č. 2, 1989, s. 11.

98 KUNDERA, Milan: *The Art of the Novel*. Faber and Faver, London – Boston 1990, s. 11, 26, 134, 153 a 165.

99 Harper-Collins, New York 1995.

100 KUNDERA, Milan: *Testaments Betrayed. An Essay in Nine Parts*. Harper-Collins, New York 1995, s. 9.

101 Tamtéž, s. 215.

102 Tamtéž, s. 222.

103 Tamtéž, s. 240.

se po dvaceti letech prožitých ve Francii rozhodne navštívit svůj rodný kraj. Nejenže omezení domorodci neocení víno, které jim přiveze, ale chtějí naroubovat „její starou minulost na její současný život“.¹⁰⁴ Nemluví tu Irena za Kunderu, jenž se zlobí na Čechy, kteří mu připomínají jeho komunistickou minulost? Ve své kritice této novely Robert Edric upozornil na významnou větu, připomínající nám Majakovského v mlze: *Jak může člověk bez znalosti budoucnosti porozumět smyslu přítomnosti?*¹⁰⁵ Zneužíváme psychologické pátrání pro analýzu Kunderova problému s jeho komunistickou minulostí v Československu? Odpověď nám může dát sám autor tolika úspěšných děl: *Ano, psaní je formou terapie. Člověk píše, aby se v sobě od něčeho osvobodil.* V rozhovoru s Johnem McEwanem Kundera řekl: *Neustále přepisujeme své biografie, všechno stále dáváme jiný smysl – náš vlastní – který nám v tu chvíli vyhovuje... Škrátáme všechno, co by nás mohlo snižovat.*¹⁰⁶

Podívejme se v závěru této úvahy na poslední dílo Milana Kundery, *Le rideau: essai en sept parts* (Opona: esej v sedmi částech). Dáme mu tak možnost posledního slova. I tady, ke konci, se vrátí úvaha o měnící se spisovatelově identitě. Má právo být jiným člověkem, než byl zamlada, a neznat se k němu? To vše v rámci „osudné relativity lidských pravd“.¹⁰⁷ *Osmadvacetiletý Rumun, Cioran, se usadí v Paříži v roce 1937; o deset let později vydá svůj první román psaný francouzsky a stane se jedním z velkých francouzských spisovatelů... Roku 1995 umírá ve věku 84 let. Otevřu jeden velký*

Ludvík Vaculík, Milan Kundera a Ivan Klíma (zleva) během sjezdu spisovatelů v roce 1967
Foto: ČTK

pařížský deník na dvou stránkách, série nekrologů. Ani slova o jeho díle; zato jeho mládí, ošklivé, zaslepené, ničemné, inspiruje ty pohřební pisálky. Oblékli mrtvolu velkého francouzského spisovatele do rumunského folkloristického kostýmu a přinutili ho v rakvi držet ruku k fašistickému pozdravu.¹⁰⁸ Kundera také ocituje, co Cioran na-

psal v roce 1949: *Neštěstím je jednání mladých lidí... mají potřebu krve, křiku, vzbouření, barbarství. V době, kdy jsem byl mladý, celá Evropa věřila v mládí, celá Evropa je tlačila do politiky, do záležitostí státu.*¹⁰⁹ Tolik Cioran na omluvu svého fašistického mládí. A Kundera končí: *Věky života se skrývají za oponou.*¹¹⁰

104 KUNDERA, Milan: *L'ignoranza* (překlad Giorgio Pinetti). Adelphi edizioni, Milano 2001, s. 105.

105 *The Spectator*, 19. října 2002.

106 ELGRABLY, Jordan: *Conversations with Milan Kundera*. *Salgamundi* 73, 1987, s. 2; McEWAN, John: *Interview with Milan Kundera*.

Bogen 14, Hauser Verlag, Mnichov 1984.

107 KUNDERA, Milan: *Le rideau: essai en sept parts*. Gallimard, Paris 2005, s. 131.

108 Tamtéž, s. 163.

109 Tamtéž, s. 164.

110 Tamtéž, s. 165.